

De voorzichtige conclusie die wij tevens hieraan menen te mogen verbinden is, dat de financiële positie van de SKA ietwat minder ongunstig zou kunnen zijn dan de balans doet voorkomen. Daarmee zouden ook de stellige uitspraken van de SKA op een vraag onzerzijds verklaard kunnen worden, dat de financiële vooruitzichten van de Kerk goed zijn en dat er een structureel evenwicht bestaat tussen de inkomsten en uitgaven van de Kerk. In hoeverre de huidige financiële situatie werkelijk reden tot optimisme biedt, lijkt ons overigens wel aan enige twijfel onderhevig, wanneer het fiscale aspect, waaraan wij tot slot van onze financiële beschouwing enige aandacht willen schenken, in aanmerking wordt genomen. Het gaat dan niet om de loonbelasting, waarover sinds 1 januari 1980 duidelijkheid bestaat, doordat per die datum met instemming van de SKA de relatie tussen de Kerk en de stafleden als een dienstbetrekking wordt beschouwd, waarbij loonbelasting wordt ingehouden, maar om de omzetbelasting¹⁰⁸. Eind 1980 verschenen berichten in de pers dat aan de SKA aanslagen omzetbelasting waren opgelegd tot een bedrag van f 10 mln. Die berichten klopten: de inspectie indirecte belastingen te Amsterdam had in gegevens, verstrekt door de VARA-ombudsman, aanleiding gezien ambtshalve aanslagen op te leggen over de periode 1975-1980 tot een bedrag van f 5 mln., verhoogd met 100%. Wij hebben ons dienaangaande ter verkrijging van nadere informatie tot de staatssecretaris van Financiën gewend. Zonder de vertrouwelijkheid van de verstrekte gegevens geweld aan te doen (hetgeen mede mogelijk is doordat in een later stadium ook van de belastingplichtige zelf informatie werd ontvangen) kunnen wij daarover het volgende meedelen. Na het opleggen van de aanslagen is door de belastingdienst een onderzoek ingesteld in de administratie van de SKA. Dat onderzoek leidde tot verlaging van de aanslagen tot ruim f 1,3 mln. onder handhaving van de verhoging met 100%. Daartegen is door de SKA in beroep gegaan bij het Hof te Amsterdam, dat op dit moment nog geen uitspraak heeft gedaan. Afgezien van de grondslag waarop de aanslag berust, zal het Hof zich een oordeel moeten vormen over de juistheid van de heffing van omzetbelasting. Gegeven dit feit achten wij het gepast thans op deze aangelegenheid niet verder in te gaan.

Ten aanzien van ons verzoek om inlichtingen betreffende het beleid van de belastingdienst inzake de SKA stelde de staatssecretaris van Financiën zich aanvankelijk op het standpunt dat het merendeel van de gestelde vragen niet zou kunnen worden beantwoord zonder schending van de in artikel 67 van de Algemene Wet inzake rijksbelastingen (AWR) neergelegde geheimhoudingsplicht. Van de zijde van de subcommissie is daarop gereageerd met een uitvoerige uiteenzetting, waaraan op deze plaats het volgende citaat zij ontleend:

«In haar brief van 3 juni 1981 heeft de subcommissie er geen twijfel over laten bestaan, dat zij zich bewust is van deze geheimhoudingsplicht en meent dat een beroep daarop op zich zelf gerechtvaardigd is wanneer gegevens betreffende een bepaalde belastingplichtige worden gevraagd. Of in dit geval niet al te gemakkelijk een beroep op deze bepaling is gedaan waagt zij nochtans te betwijfelen. Deelt u niet de mening, zo zou zij willen vragen, dat de ruime geheimhoudingsplicht ingevolge artikel 67 AWR enerzijds weliswaar geboden is door de aard van de te verstrekken gegevens en het belang dient van de belastingplichtige en van de met een richtige belastingheffing belaste belastingdienst, doch anderzijds juist gegeven zijn veelomvattendheid niet op een andere wijze en tot andere doeleinden behoort te worden gebruikt dan door de wetgever is beoogd? Zou de waarde van deze bepaling niet ten onrechte gevaar lopen te worden ondergraven, indien deze al te lichtvaardig van toepassing zou worden verklaard op verzoeken om inlichtingen over de belastingheffing en zo het zicht op het beleid van de belastingdienst zou kunnen bemoeilijken? Heeft u, die bevoegd bent tot het verlenen van ontheffing van het verbod in het eerste lid van artikel 67 AWR, bij de beantwoording van

¹⁰⁸ De SKA was wel vrijgesteld van vennootschapsbelasting op grond van het ontbreken van winststreven en het niet innemen van een concurrentiepositie (brief Inspectie der Vennootschapsbelasting Amsterdam dd. 18 april 1980). Dat standpunt heeft de importeur inmiddels herzien.

de brief van de subcommissie het belang dat is gediend met het desgevraagd (eventueel vertrouwelijk) overleggen van gegevens aan een commissie uit de volksvertegenwoordiging tegen het belang dat de geheimhoudingsplicht beoogt te dienen afgewogen? Dit te meer, daar het de subcommissie zoals vermeld in haar brief van 3 juni 1981 vooral te doen is om het verwerven van inzicht in het beleid dat de belastingdienst in de praktijk jegens bepaalde organisaties heeft gevoerd en voert.»

Op dat laatste aspect wordt in het vervolg van de brief een uitvoerige toelichting gegeven. De volledige brief van 25 november 1981 ligt ter inzage op het secretariaat. Op 8 maart 1982 antwoordde de staatssecretaris van Financiën onder meer als volgt:

«Ik heb gemeend te moeten bezien of in het onderwerpelijke geval, gelet op het in laatstbedoelde brief door u uitvoerig uiteengezette publieke belang dat met het door u ingestelde onderzoek naar de activiteiten van sekten is gemoeid, voldoende aanleiding bestaat om ter zake alsnog over te gaan tot opheffing van de geheimhoudingsplicht als bedoeld in het tweede lid van vorengenoemd artikel.

Na ampele overwegingen heb ik besloten dat de belangen welke in het algemeen zijn verbonden aan een strikte handhaving van de geheimhouding in fiscale zaken in het onderwerpelijke geval voor zoveel nodig dienen te wijken voor het met uw onderzoek gemoeide publieke belang.

Gelet evenwel op de belangen welke zijn verbonden aan een strikte handhaving van de geheimhouding in fiscale zaken, zal ik het op hoge prijs stellen indien de hieronder met toepassing van het tweede lid van artikel 67 van de Algemene Wet rijksbelastingen aan u verstrekte informatie vertrouwelijk wordt behandeld en niet verder wordt gebruikt dan om inzicht te krijgen in het beleid dat de belastingdienst in de praktijk jegens bepaalde organisaties voert en heeft gevoerd.

Openbaarmaking van door mij verstrekte persoonsgerichte informatie is daarvoor naar het mij voorkomt niet noodzakelijk.»

In dit verband is vermeldenswaard dat de Scientology Kerk zelf een procedure aanhangig maakte op grond van de Wet openbaarheid van bestuur om inzage te krijgen in de gegevens berustend bij het ministerie van Financiën en de inspecteur der indirecte belastingen te Amsterdam, op basis waarvan de aanslag was opgelegd. Op 16 januari 1984 oordeelde de Afdeling Rechtspraak van de Raad van State dat het departement zich tegenover de belastingplichtige ten onrechte beriep op de geheimhoudingsplicht neergelegd in artikel 67 AWR. Naar de mening van de Afdeling heeft deze bepaling geen betrekking op het bekend maken aan de contribuabele zelf van gegevens die uitsluitend de persoon of de zaken van de contribuabele betreffen¹⁰⁹.

3.7.5. Beschouwing

Ons onderzoek naar de activiteiten van de Scientology Kerk heeft een tamelijk moeizaam verloop gehad, hetgeen voornamelijk te wijten was aan de lang volgehouden weigering van de SKA om medewerking te verlenen. Die opstelling van de Kerk stoelde op een tweetal hoofdargumenten, namelijk dat het onderzoek een inbreuk vormde op de vrijheid van godsdienst en dat het feit dat een onderzoek werd ingesteld op zich zelf al een bewijs was van vooringenomenheid tegen de onderzochte bewegingen. Onze tegenargumenten vermochten de Kerk blijkbaar niet te overtuigen. Zo ontwikkelde zich een maandenlange briefwisseling die meer en meer het karakter kreeg van een schaakspel, waarin de SKA voortdurend nieuwe tournures vond om haar negatieve opstelling te kunnen handhaven en ons streven was om het de Kerk zo moeilijk mogelijk te maken om op reële gronden medewerking te blijven ontzeggen¹¹⁰. Medio 1981 werd ons duidelijk dat er een patstelling was bereikt en dat wij – gegeven het feit dat de subcommissie geen gebruik wenste te maken van enquêtebevoegdhe-

¹⁰⁹ Uitspraak Raad van State, Afdeling Rechtspraak nr. A-1. 1485 (1981); ter inzage op het commissiesecretariaat.

¹¹⁰ De volledige briefwisseling ligt ter inzage op het commissiesecretariaat.

den, waarmee de Kerk tot enigerlei medewerking had kunnen worden verplicht – moesten trachten tot een objectieve beschrijving van Scientology te komen zonder de inbreng van de SKA, die ons inziens daarvoor eigenlijk onontbeerlijk was. De weg die wij besloten te volgen was om de gegevens, waarover wij toentertijd reeds de beschikking hadden uit literatuur en talrijke brieven, aan te vullen en te toetsen met informatie van (staf)leden, die in het verleden functies in de Scientology Kerk in binnen- en buitenland hadden vervuld en aldus veel kennis over de organisatie konden dragen. Aan 25 personen zonden wij een enquêteformulier, met een 35-tal gerichte en kritische vragen en met het verzoek om deze zakelijk en objectief te beantwoorden¹¹¹. De response op deze enquête was zowel qua aantal als qua inhoud zeer bevredigend. De antwoorden waren in het algemeen even kritisch als genuanceerd, terwijl de reacties op de slotvraag, hoe men op zijn eigen activiteiten in Scientology terugkeek, duidelijk aantoonde dat men in staat was een afstandelijke benadering te kiezen en naast negatieve ook positieve aspecten te ontwaren.

Tot onze verrassing kwam de SKA enige tijd later, in april 1982, op het eerder ingenomen standpunt terug. Hoewel zij haar aanvankelijke bedenkingen tegen een onderzoek als dit had behouden – «de ervaring, mede gebaseerd op ervaringen vanuit het buitenland, heeft ons geleerd om voorzichtig om te springen met onderzoekslust van parlementsleden» –, gaf zij te kennen enig vertrouwen te hebben gekregen in onze intenties. De realiteitszin doet ons daaraan toevoegen dat de beslissing van de SKA natuurlijk ook het produkt was van een afweging van voors en tegens. Kennelijk had zij ingezien dat haar halsstarrige houding tegenover het onderzoek haar uiteindelijk meer kwaad dan goed zou doen. In dit verband mag ook worden herinnerd aan de beleidswijzigingen, die zich eind 1981 in de internationale organisatie hadden voorgedaan. Het verlaten van de ingesleten confrontatiepolitiek ten gunste van een vriendelijker bejegening van de omringende maatschappij zal naar wij aannemen eveneens ruimte hebben geschapen voor een soepeler benadering van onze werkzaamheid. Hoe dan ook, de nieuwe opstelling van de SKA bood ons in het bijzonder gelegenheid de waarde van het verzamelde materiaal over Scientology te testen en leemten in onze kennis op te vullen. Aan de Kerk werden in diverse instanties vele tientallen schriftelijke vragen voorgelegd, terwijl voorts enkele diepgaande mondelinge gedachtenwisselingen plaatsvonden. Niettegenstaande niet alle, vaak kritische vragen een helder en exact antwoord kregen, zijn wij toch over het geheel genomen niet ontevreden over de wijze waarop de SKA ons medewerking heeft verleend. Dat het daarbij soms tot kleine incidenten¹¹² kwam, vermag aan die totaalindruk niet af te doen.

Zoals uit onze uiteenzetting moge blijken, beduidt onze opvatting over de houding van de SKA niet dat het beleid van de Scientology Kerk evenzo zou worden gewaardeerd. Weliswaar achten wij de beleidswijziging, zoals is aangekondigd en hopelijk ook in de praktijk wordt gebracht, een stap in de goede richting, doch er blijft naar ons oordeel voldoende aanleiding tot het plaatsen van kritische kanttekeningen. Aan het einde van de jaren '60 – wij hebben er eerder in onze uiteenzetting op geattendeerd – toonde de Kerk zich gevoelig voor de druk van de publieke opinie om enkele als kwalijk beoordeelde praktijken af te schaffen. Wij durven de stelling aan dat de veranderingen die toen in het beleid werden doorgevoerd vooral optische matregelen waren die geen werkelijke beleidswijzigingen inhielden. De latere gang van zaken rond het Guardian's Office moge dat onderstrepen.

¹¹¹ De antwoorden op de enquête zijn niet ter inzage gelegd, omdat wij aan de respondenten geheimhouding hadden gegarandeerd. Bovendien zijn in deze uiteenzetting geen gegevens of formuleringen gebruikt die tot een individuele persoon herleidbaar zouden zijn. Wel liggen de enquêtevragen ter inzage op het commissiesecretariaat.

¹¹² Zo vergeleek de SKA in een brief van 30 november 1982 het bezoek dat de subcommissie enige weken tevoren had gebracht aan het centrum van de Kerk in Amsterdam met een politie-inval. Onzerzijds werd er in een reactie op die aantijging op gewezen dat het de Kerk bekend was dat dit bezoek, gegeven onze kritische instelling, meer zou zijn dan een beleefdheidsbezoek. Zie onder meer ook: Het Parool, 11 december 1982.

Wellicht beoogt de Kerk nu haar beleid wel degelijk op een nieuwe leest te schoeien – de tijd zal het leren. Zo dat het geval is, dan kan zij wellicht haar voordeel doen met de voorzichtige suggesties waarmee wij in het navolgende enige kritische opmerkingen gepaard laten gaan. Zou zij dat oogmerk echter niet hebben, dan moet het haar niet verbazen indien het aangekondigde nieuwe beleid niet toereikend zou zijn om de naam van de Scientology Kerk in de publieke opinie werkelijk te ontdoen van haar negatieve klank.

In deze beschouwing zullen wij achtereenvolgens aandacht schenken aan het karakter van de organisatie en haar opvattingen, alsmede aan enige aspecten van de activiteiten die zij ontplooit. De inhoud van de opvattingen zullen wij daarentegen onbesproken laten.

De uiterlijke verschijningsvorm van de Scientology Kerk is onmiskenbaar die van een strak gereguleerde, hiërarchisch opgebouwde organisatie. Het beleid wordt bepaald vanuit het hoofdkwartier in Los Angeles en delegatie van bevoegdheden aan regionale, nationale en lokale instanties betreft voornamelijk de beleidsuitvoering. En zelfs die is omgeven met een netwerk van voorschriften en sturings- en controlemechanismen. De SKA heeft ons in dit verband voorgehouden dat er voor de nationale kerken voldoende ruimte is om naar eigen goeddunken te handelen. Wij voegen daaraan toe: zolang men blijft binnen het kader van de officiële «policy». Dit vastgestelde beleid is echter dermate veelomvattend en in veel opzichten dermate gedetailleerd, dat de werkelijke beleidsruimte ook in het licht van de gehanteerde systemen van toezicht en sancties niet anders dan gering kan zijn. De charismatische leider die jarenlang aan de top van de organisatie stond is sinds enige tijd vervangen door een tamelijk anoniem management. Op de achtergrond is Hubbard echter nog duidelijk aanwezig. Net als Maharishi in de TM-organisatie zou hij ongetwijfeld op elk moment zijn leidende positie opnieuw kunnen innemen. De positie van Hubbard wordt onderstreept door diens invloed op de vaststelling van nieuwe beleidsvoorschriften, die immers ter fiattering aan hem worden voorgelegd. Zelfs al zou de man niet meer leven, dan ontleent het huidige gezag aan deze procedure zeker een deel van zijn legitimatie. Hubbard's dood zou naar onze overtuiging dan ook niet nalaten op deze optisch zo sterke organisatie een demotiverende en desintegrerende werking te hebben.

Het uiterlijk van de Scientology-organisatie is tegelijk dat van de Kerk. Weliswaar kent zij geen specifiek godsbeeld, noch op een god gerichte rituelen en gebeden, doch wel moedigt de Kerk, aldus de SKA, iedere scientoloog aan «om zijn relatie met de Schepper te zoeken en te vinden en om te komen tot een persoonlijke realisatie omtrent de betekenis en het beeld dat hijzelf aan zijn Schepper toekent». Dergelijke woorden roepen wederom de gedachte op, die wij al ten aanzien van de TM-organisatie uitten, namelijk dat men door een element van de leer te benadrukken zijn opvattingen elk willekeurig etiket kan opplakken, van wetenschap tot en met religie. Niettemin gaan de aanspraken van de organisatie op een religieuze status terug tot in de jaren '50. Een lezing van Hubbard in 1954¹¹³ laat zien waarom. De oorsprong van Scientology ligt, aldus Hubbard, in de veda's, die weliswaar religieus van aard zijn, doch die tegelijkertijd ook bevestiging vinden in de moderne natuurkunde. Een andere wortel vormt het boeddhisme, waarin het bereiken van «een ideale toestand van intellectuele en ethische perfectie langs zuiver fysieke weg» centraal staat. Wat Scientology onderscheidt van de klassieke religieuze opvattingen is dat zij tevens de techniek bezit om de gestelde doelen voor een ieder bereikbaar te maken. Religie, zo meent Hubbard, is in de grond een filosofische leer, die beoogt om de beschaving waarin zij wordt onderwezen te verbeteren en in dat licht is het volstrekt gerechtvaardigd dat scientologen zich priester noemen, zoals ook verkondigers van het boeddhisme priesters worden genoemd. Tamelijk ontnuchterend laat Hubbard daarop overigens volgen, dat de identificatie van Scientology met religie ook te maken heeft met het

¹¹³ L. Ron Hubbard, Why doctor of divinity, Professional Auditor's Bulletin 1954, nr. 32.

feit dat in onze maatschappij geestelijken gemakkelijk toegang hebben tot instellingen zoals gevangenissen en ziekenhuizen. Een dergelijke uitlating wekt naar onze mening op zijn minst twijfel aan de waarde van de daaraan voorafgaande redenering. Die twijfel wordt er niet geringer op, indien men kijkt naar de iets dichter bij deze tijd liggende oorsprong van Scientology, namelijk de dianetics-theorie. Alle protesten van de Scientology Kerk ten spijt kan men deze theorie zowel qua ontwikkeling als qua inhoud, oogmerk en toepassing moeilijk anders zien dan een min of meer alternatieve vorm van psychotherapie¹¹⁴. Dat binnen Scientology de filosofische component van de theorie aanmerkelijk is uitgewerkt doet de organisatie wel opschuiven in filosofische, levensbeschouwelijke richting, maar maakt haar niet geheel los van haar psychotherapeutische oorsprong, te meer niet omdat het merendeel van de technieken die zij toepast ten nauwste bij de dianetische methodiek zijn blijven aansluiten. «Dat wij psychotherapie kunnen verrichten, betekent nog niet dat wij ook psychotherapeuten zijn», stelt Hubbard in zijn eerder aangehaalde betoog. Dat is juist, zo is onze reactie daarop, zolang men beseft dat het omdopen van deze psychotherapie tot geestelijke begeleiding de bedrijvers nog niet automatisch tot geestelijke begeleiders maakt.

Nu wordt de kerkelijke status van de organisatie benadrukt door de hantering van kerkelijke gebruiken. Dit uiterlijke facet heeft verscheidene instanties er mede toe gebracht om de Scientology Kerk tot kerk te bestemmen. Andere instanties kwamen juist tot de tegenovergestelde conclusie op basis van de herkomst van de ceremoniën en hun plaats in het dagelijkse gebeuren in de Kerk. Naar onze mening heeft de introductie van deze gebruiken in het verleden wellicht de functie gehad om de organisatie een zekere legitimatie als kerkelijke instelling te verschaffen, maar doet zij op de keper beschouwd de geloofwaardigheid van de opvattingen van de organisatie over haar eigen karakter afbreuk. De plaats die het kerkelijke ceremonieel in de Kerk inneemt is dermate marginaal, dat de indruk ontstaat dat er een façade nodig is om de inhoud te doen overtuigen. Achter die façade gaat wel degelijk enige levensbeschouwelijke laagbouw schuil; wie echter achter het toren-aanzicht kijkt ziet slechts lucht.

Daarmee zij tevens ons oordeel gegeven over het karakter van de Scientology Kerk: alles afwegende dat van een levensbeschouwelijke organisatie met een sterke nadruk op de praktische toepassing van die levensbeschouwing.

De ruime uitleg die wij aan het begrip religie geven brengt ons ertoe om de levensbeschouwing van Scientology te kwalificeren als een religieuze levensbeschouwing. Religieus, gegeven de niet-rationalistische dimensie die deze levensbeschouwing onmiskenbaar vertoont. Wij doelen daarbij in het bijzonder op de opvattingen die wij hebben vermeld onder de noemer «de Scientology-kosmologie». Het centrale begrip binnen dat onderdeel van de leer is de thetan, het onsterfelijke geestelijke wezen van de mens, die, mits vrijgemaakt, het lichaam en de geest van de mens volledig beheerst en deze automatisch in de juiste richting dirigeert. Het geloof in het bestaan van thetans en de toepassing van dit geloof in een specifiek

¹¹⁴ Het kan in dit verband geen kwaad erop te wijzen, dat de tegenwoordige psychotherapie een kaleidoscopisch beeld vertoont van scholen, theorieën, methoden en technieken, vaak rivaliserend en elkaar kritiserend, soms elkaar ondersteunend en aanvullend. Hun onderlinge verschillen nemen niet weg dat zij worden samengebonden door het gemeenschappelijke oogmerk langs methodische weg hulp te bieden aan mensen met psychische problemen. Psychotherapie in de ruime zin van het woord.

Een opvallende ontwikkeling in de psychotherapie van de laatste decennia is de opkomst van therapieën die worden gerekend tot de humanistische psychologie. Zij kenmerken zich door zich te baseren op een bepaalde mens- of levensbeschouwing, welke veeleer op bepaalde veronderstellingen dan op wetenschappelijk geverifieerde feiten berust. Daarmee is de grens tussen psychotherapie en levensbeschouwing enigermate vervaagd. Ook bij dianetics is deze mix van mensbeschouwing en therapie aanwezig. Van betekenis is nochtans dat zowel de werking als de praktische toepassing van de dianetische methodiek zich laten verklaren in psychologische termen. Het alternatieve van de therapie zit daarbij niet zozeer in de methode zelf als wel in het feit dat de uitvoering geschiedt door (afgezien van hun dianetics-training) niet op reguliere wijze geschoolde «therapeuten».

activiteiten- en gedragspatroon vormen de kern van het religieuze karakter dat Scientology's leer draagt. Daarbij zij nog eens onderstreept, dat deze vaststelling uitsluitend gewettigd wordt door de wijze waarop wij het begrip religie wensen te interpreteren. Zou men bij voorbeeld de definitie van Duynstee hanteren, dan zou de conclusie vermoedelijk zijn gewettigd om de Scientology Kerk, gegeven het ontbreken aan haar levensbeschouwing van een theïstisch godsbegrip en een daarop gerichte verering, haar aanspraak op de kerkgenootschappelijke status te ontzeggen. Juist vanwege de in dit verband genoemde elementen van de leer zouden wij overigens de kwalificatie van de Scientology Kerk als een genootschap op geestelijke grondslag niet op haar plaats achten. Verwezen zij voorts naar de beschouwing over het begrip kerkgenootschap in paragraaf 4.3.1. Het door ons onderkende karakter van de Kerk neemt niet weg, dat de praktijkvoering van de organisatie zodanig is, dat vele cursisten niet het gevoel zullen hebben haar levensbeschouwelijke opvattingen aan te hangen, noch zullen menen door lid te worden afstand te doen van hun bestaande religieuze of levensbeschouwelijke overtuiging. Dat betekent dat wij enige twijfel voelen over de vraag of de gemeenschappelijke levensbeschouwelijke opvattingen onder de aanhang de grondslag van de beweging vormen.

Zoals wij in paragraaf 4.3.1 nader zullen uiteenzetten beschouwen wij de aanwezigheid van die grondslag als een belangrijke eigenschap van een kerkgenootschap. In een voorkomend geval is het aan de rechter om te beoordelen of de Scientology Kerk een kerkgenootschap naar Nederlands recht is en derhalve uit dien hoofde rechtspersoonlijkheid bezit. Zou de rechter in het voetspoor van het Hoge Raad-arrest uit 1946 oordelen dat de Scientology Kerk geen kerkgenootschap is, dan wijzen wij erop dat de beweging in dat geval volledige rechtsbevoegdheid ontbeert. Om die reden zou zij er ons inziens verstandig aan doen om zich – zekerheidshalve en zonder daarmee haar claim op de status kerkgenootschap te verliezen – te organiseren als een bij notariële akte opgerichte vereniging.

Wij onderkennen dat sedert de inwerkingtreding van Boek 2 van het Nieuwe Burgerlijk Wetboek (NBW) ook verenigingen die niet bij notariële akte zijn opgericht rechtspersoon zijn. Aangenomen mag worden dat de Scientology Kerk onder meer in haar statuten, ledenadministratie, briefhoofd, bankrekeningen uiterlijke kenmerken vertoont die haar tot een vereniging in de zin van artikel 26 Boek 2 NBW zouden doen bestempelen. Evenwel zou de Kerk, niet opgericht zijnde bij notariële akte, slechts beperkte rechtsbevoegdheid genieten (artikel 30 Boek 2 NBW), zodat zij geen registergoederen zou kunnen verkrijgen noch erfgenaam zou kunnen zijn, terwijl tevens degenen die haar door een rechtshandeling zouden verbinden naast haar hoofdelijk aansprakelijk zouden zijn en – omgekeerd – haar eigen vermogen niet los zou staan van dat van haar leden en bestuurders.

In de literatuur wordt verschillend gedacht over de mogelijkheid om een kerkgenootschap te doen ontbinden wegens het niet vallen onder de wettelijke omschrijving van de desbetreffende rechtspersoon (artikel 19 Boek 2 NBW). Volgens Asser-Van der Grinten, *Vertegenwoordiging en rechtspersoon*, 3de druk, blz. 119, bestaat die mogelijkheid niet omdat artikel 19 niet geldt voor rechtspersonen waarvoor de wet geen criteria stelt (zoals kerkgenootschappen). Pitlo-Löwensteyn, *Het Nederlands Burgerlijk Wetboek*, deel 1A, blz. 26, denkt daar anders over, omdat het begrip kerkgenootschap weliswaar niet wettelijk omschreven is maar toch in rechtspraak en literatuur «vrij duidelijke contouren» heeft gekregen; de term «wettelijke omschrijving» zou dan ook ruim moeten worden uitgelegd. Onze mening over deze kwestie helt over naar die van Pitlo-Löwensteyn. Uit de parlementaire behandeling van Boek 2 NBW komt immers naar voren dat de wetgever met artikel 19 in het belang van de rechtszekerheid heeft willen voorkomen dat rechtspersonen die niet zouden voldoen aan de materiële kenmerken die de wet voor de verschillende soorten rechtspersonen inhoudt nietig zouden zijn¹¹⁵. Die overweging zou in

¹¹⁵ Zie Van Zeben, *Parlementaire Geschiedenis van het Nieuwe Burgerlijk Wetboek*, Boek 2, blz. 464.

beginsel ook op organisaties die zich als kerkgenootschap presenteren van toepassing zijn. Het denkbare tegenargument dat de wetgever nu juist uitdrukkelijk de ontbinding van kerkgenootschappen heeft uitgesloten snijdt ons inziens geen hout, omdat het in deze kwestie per definitie gaat om organisaties die zich ten onrechte met deze rechtspersoonlijkheidsvorm hebben getooid.

Wij menen voor onze opvatting in dezen ook steun te vinden in de voorgestelde nieuwe systematiek van de eerste titel van Boek 2 NBW (wetsontwerp 17 725), die overeenkomstige toepassing van artikel 19 in beginsel expliciet mogelijk maakt en waarvan Oldenhuis (WPNR 5660, juli 1983, blz. 462) ons inziens in dit verband terecht opmerkt dat analoge toepassing van artikel 19 met name in die gevallen waarin organisaties zich ten onrechte op het standpunt stelden dat artikel 2 Boek 2 BW voor hun rechtsvorm mogelijkheden bood heel wel denkbaar is.

De vraag is gesteld wat de werkelijke doelstelling van de Scientology Kerk is, waarbij werd gesuggereerd dat het in eerste instantie om geldelijk gewin zou gaan. Die suggestie komt ons op basis van de ons ten dienste staande informatie niet gerechtvaardigd voor, al zou men door de hoogte van de tarieven wellicht geneigd zijn een andere opvatting te huldigen. Trainingen en auditing zijn duur, maar zeker wat ons land betreft lijken de inkomsten daaruit nauwelijks toereikend om de kosten van de organisatie te dekken. Voor bestuursleden en stafleden schieten geen grote bedragen over. In hoeverre dit ook geldt voor de internationale organisatie kunnen wij moeilijker beoordelen. Ongetwijfeld is het draaiend houden van de loodzware, bureaucratische machinerie, die de organisatie omvat, een zware financiële opgave, hetgeen onze verwachting wettigt dat de internationale organisatie niet een radicaal ander beeld zal vertonen dan de nationale. Of Hubbard nog inkomsten aan Scientology ontleent, bij voorbeeld op titel van zijn auteursrechten, is ons niet bekend.

Als geldelijk gewin dan niet het primaire oogmerk van de Scientology Kerk is, wat dan wel? Naar onze mening precies wat men zelf als leuze aanheft: «clear the planet», met andere woorden: de verbreiding van de eigen ideologie. Deze richt zich bij uitstek op de individuele mensen. Bewustzijnsverruiming op individuele basis draagt, aldus Scientology, vanzelf bij tot een betere wereld. In die zin brengt de Scientology Kerk een heilsboodschap, zoals ook de TM-organisatie. Van die organisatie onderscheidt zij zich echter doordat zij in feite nauwelijks activiteiten ontwikkelt, die rechtstreeks op maatschappelijke verbeteringen zijn gericht. Nevenactiviteiten die als zodanig zouden kunnen worden aangemerkt, als Narconon en de strijd voor patiëntenrechten, achten wij te zeer geënt op de individuerichte hoofdwerkzaamheid van de organisatie om als zelfstandige maatschappij-gerichte activiteit te kunnen gelden. Dat de organisatie zich niet direct maatschappelijk engageert betekent overigens niet, dat zij gesloten zou zijn. Zoals ook uit de bespreking van haar activiteiten zal blijken vertoont zij in die zin nochtans wel trekken van geslotenheid, dat zij zeer overtuigd is van haar eigen gelijk. Graag ziet zij haar aanhang als een verlichte elite (en daarbinnen nog de Sea Org-leden als een groep van voortrekkers) en daartegenover de buitenwereld als niet begrijpend en zelfs bedreigend. Een dergelijke opstelling versterkt veeleer de interne cohesie dan de groei van de organisatie. Zij bindt leden aan de organisatie en motiveert hen om gegeven het verheven doel zeer veel zaken aan de belangen van de organisatie ondergeschikt te maken. Hoewel de organisatie ook open trekken vertoont – afgezien van de internationale hoofdcentra leven de leden in de regel niet in communiaal verband; het verloop is groot; veel leden maken een selectief gebruik van het cursusaanbod –, is daarmee ons inziens toch sprake van een druk op de leden om zich aan de ideologie van de organisatie te conformeren en hun waarden-, normen- en gedragspatroon kritiekloos door de organisatie te doen bepalen.

Daarmee zijn wij in onze beschouwing langzamerhand aangeland bij de activiteiten van de organisatie. Laten wij allereerst vaststellen dat geen vereniging kan bestaan zonder leden en dat het dus voor de hand ligt dat elke vereniging mensen als lid zal trachten aan te trekken en te behouden. Een zekere vasthoudendheid zal daarbij menige vereniging niet vreemd zijn. Wat ons in de Scientology Kerk evenwel heeft getroffen is, dat de organisatie wat wij willen noemen welhaast de «geinstitutionaliseerde vasthoudendheid» is. Deze manifesteert zich in de indrukwekkende veelheid van regels, werkwijzen, technieken en functies waarover zij beschikt om leden die eenmaal de lage drempel van de toegangspoort hebben overschreden binnenshuis te houden. Begint men aan een training- of processing-route, dan begeeft men zich op een stap voor stap te betreden, eindeloze ladder, waarvan we maar in het midden zullen laten of hij naar boven of naar beneden leidt. Naarmate men vordert op die ladder is het op zich zelf al moeilijker er af te stappen. Men heeft veel tijd en geld geïnvesteerd en het uitblijven van resultaten zou die investeringen sterk aan waarde doen inboeten. En gaat men echt sterk twijfelen, dan staan er mensen klaar om die twijfel de kop in te drukken. Adviezen, evaluaties, aanmoedigingen, dreigementen, straffen, beloningen, reducties, de gehele scala van mogelijkheden wordt aangewend om de cursist althans de volgende stap te laten zetten. En is men toch van de ladder afgesprongen, dan worden de pogingen om de terugkeer te bewerkstelligen vaak langdurig en hardnekkig voortgezet; reclamemateriaal, persoonlijke brieven, telefoontjes, gesprekken, ook daarmee zijn speciale functionarissen belast. Blijft men daarentegen actief, dan is het aantrekkelijk om staflid te worden en is men staflid, dan is het aantrekkelijk om nieuwe mensen te werven en om staflid te blijven. En zouden daartoe de in het systeem ingebouwde prikkels niet voldoende blijken, dan zijn er altijd andere stafleden die bijspringen.

Nu kan men stellen dat een scientoloog misschien niet in vrijheid bepaalt of hij aan een Scientology-activiteit zal deelnemen, maar dan toch wel zelf vaststelt wat hij daarmee denkt te bereiken en in hoeverre hij de filosofie daarbij overneemt. De doelen van de activiteiten zijn evenwel door Scientology geformuleerd en cursisten ondergaan door hun deelneming daaraan een proces waarin zij zich meer en meer met de opgestelde doelen en met de organisatie gaan vereenzelvigen. In dat proces wordt bovendien de filosofie van de organisatie niet zozeer ontdekt, zoals de Scientology Kerk het graag voorstelt, als wel geleidelijk aan overgedragen. Waarlijk bijna een Kafkajaans proces, waarbij het ter hand nemen van de verdediging tevens de erkenning van schuld inhoudt. Hoezeer laat de beginnende scientoloog zich niet vergelijken met Jozef K. in Het Proces, die op een dag wordt gearresteerd zonder te weten waarom en aan wie wordt voorgehouden «hij geeft toe de wet niet te kennen en beweert tegelijk zonder schuld te zijn». Aan de basis van het Scientology-proces staat immers in de regel de vaststelling dat er iets aan de hand is met de persoonlijkheid en dat een Scientology-training daarin verbetering kan brengen. Begeeft de scientoloog zich niet gelijk Jozef K. op weg naar een onduidelijk einddoel zonder de weg te kennen, terwijl de mensen die hem de weg wijzen, alles lijken te weten? En hoezeer roept zijn werkterrein in de vertrekken van het van papier bezwangerde gebouw aan de Nieuwe Zijds niet het beeld op van de kanselarijen waar K. het bewijsmateriaal voor zijn proces diende te vergaren? Maar evenals Jozef K. dient elke scientoloog zich te realiseren, dat er pas «een proces» is wanneer hij het als zodanig erkent. Is wat wij hier schetsen een karikatuur? Als dat zo zou zijn, dan is het wel een karikatuur, die wij bevestigd weten door tientallen verhalen van mensen die met de organisatie ervaringen hebben.

Het is op dit samenstel van factoren dat zich veel van de kritiek op de activiteiten van de Scientology Kerk richt. Terechte kritiek in onze ogen, omdat de Kerk daarmee op gespannen voet komt met een beginsel dat zij zelf hoog in haar vaandel draagt, namelijk de individuele geestelijke vrijheid of, formeler gesteld, de vrijheid van godsdienst en levensovertuiging.